

uslovljenost programatskih političkih spisa, kao npr. pitanje mađarizacije ili hrvatskih municipipalnih prava, nema mjesta u njegovu vidokrugu.

Takvo se pisanje ne može označiti drukčije nego kao nezналаčko, pa teorija koju autor nudi stoji na slabim (da ne kažemo nikakvim) nogama. Postulat ilirizma on reducira na kulturno jedinstvo jugozapadnih Slavena (pojam prema Rekovčevu »Katekizmu«) obrazlažući to jedinstvo potrebom »priključivanja na prosvijećenu Evropu« (136). Slično stoji i s poglavljem »K problematici 'jugoslavenske ideje« u kojem autor raspravlja o Dositeju Obradoviću, srpsko-bugarskom sporazumu iz 1867, hrvatsko-ugarskoj nagodbi 1868, pa naposljetku čak sarajevskom atentatu 1914. ali ime, npr., Strossmayera u njemu se uopće ne spominje. Isto važi i za poglavlje o Hrvatskoj Seljačkoj Stranci (175—188) za koje je autoru, kao i u slučaju »jugoslavenske ideje«, opet poslužila drugorazredna literatura, a osim toga Novakova antologija i zbirka Ferde Čulinovića »Dokumenti o Jugoslaviji« (Zagreb 1968).

Drugi je dio knjige posvećen suvremenoj povijesti do naših dana. I u tom dijelu, u kojem Jugoslavija igra važnu ulogu, Langeova povijesna analiza je uglavnom površna i pogrešna, dok mu je izvorna osnova preslaba. Političke programe interpretira on imanentno, a ne samo u slučaju Hrvatske i bez poznavanja prilika. Uzimajući u obzir da postojanost teorije ovisi i od osnova provedene analize, to u ovom slučaju ne možemo drukčije nego da posumnjamo u vrijednost ove knjige uopće. Lange je htio više učiniti nego što je mogao, a osim poznavanja jezika nedostaju mu i temeljitost i kritičnost.⁷ Kao izvori služe mu produkti upravo onih spisa koje on želi analizirati. Lange se prihvatio posla koji ne poznaje dovoljno.

Na str. 13 autor piše da je »pokušaj stvaranja teorije, a to znači i uspostavljanje jednoga pojmovno-logičnog reda stvari koje omogućava da se upravo o tim stvarima lakše komunicira, slično pravljenju kolačića: između pojedinih oblika koji se dobiju upotrebom kalupa preostane uvijek nešto tijesta iz kojega se još da štošta napraviti«. Na žalost — Langovo tijesto je pokvareno.

Wolfgang Kessler

REISEN UND REISEBESCHREIBUNGEN IM 13. UND 19. JAHRHUNDERT
ALS QUELLEN DER KULTURBEZIEHUNGSFORSCHUNG, Berlin 1980, 403.

U redakciji mladog zapadnonjemačkog slavista, dobrog poznavaoa i popularizatora hrvatskog jezika i povijesti na njemačkom jezičnom području, dra Wolfganga Kesslera iz Düsseldorfa, izašla je knjiga »Putovanja i putopisi iz 18. i 19. stoljeća kao izvor za proučavanje kulturnih odnosa«. Glavni inicijatori rada na ovoj zanimljivoj knjizi, koja je ponikla iz konferencije što ju je 1978. održao u Salzburgu »Studienkreis für Kulturbeziehungen Mittel- und Osteuropas«, bili su prof. dr Hans Wagner (Salzburg) i prof. dr Herbert Zeman (Beč), a kao izdavači, pored posljednjega, B. I. Krasnobaev i G. Robel. Objavljeni tekstovi potječu od dvadesetak autora iz više evropskih zemalja.

Ova knjiga, zapravo zbornik radova koji bi trebao obuhvatiti više svezaka, dijeli se u četiri temeljna dijela i to: 1. Povijest, sistematika, uvjeti i uvodi, 2. Putovanja i putopisi kao izvor informacija, 3. Putopisi kao literarni fenomen i 4.

⁷ U ovoj radnji ima i dosta tehničkih nedostataka; usp. prikaz Armina Hetzera u *Südost-Forschungen* 39, 1980, 259—264, koji nije ulazio u hrvatsku problematiku, a našao je dosta stvarnih i metodoloških pogrešaka.

Teorija putovanja i znanstveni razvoj. Na kraju knjige su opširna kazala osobnih i zemljopisnih imena. U prvom, uvodnom dijelu jesu opći prilozi s dosta povijesnih i kulturnopovijesnih podataka, opažanja i zaključaka koji mogu biti poučni za slične pothvate u drugim sredinama. S metodološkog stajališta veoma su poučni prilozi G. Robela, Putovanja i kulturni odnosi u doba prosvijećenosti, H. Withöfta, Putne upute, načini putovanja i cijene putovanja u 18. stoljeću, R. S. Elkara, Putovanje obrazuje, i B. I. Krasnobaeva, Ruski putni vodiči 18. stoljeća.

U drugom dijelu su po tri priloga o ruskim i poljskim putopisima, o putu češkog slavista J. Dobrovskog u Rusiju, rumunjskog boljara C. Golescuu u zapadnu Evropu, te dva priloga o sličnoj problematici iz Austrije. U tom dijelu je tiskan i rad Milorada Ekmečića: »Das Bild Bosniens und Herzegovina in der europäischen Reiseliteratur der Jahre von 1850 bis 1878« (Slika Bosne i Hercegovine u evropskoj putopisnoj literaturi u godinama od 1850. do 1878), str. 195—214, sa 61 bilješkom; članak je preveo urednik W. Kessler. Ekmečić je uzeo u obzir putopise i izvještaje s njemačkog, francuskog, engleskog i ruskog jezičnog područja (A. J. Evans, H. Massieu de Cherval, E. Ch. Pricot de Sainte-Marie, G. Mackenzie, A. P. Irby, B. Kállay, G. Themmel, J. Roškiewicz, J. E. Ebinger, T. G. Leuret, O. Blau, F. Maurer, Ch. Yriarte, W. I. Stillman, R. W. Seton-Watson, G. Arbutnot, N. Popov, A. F. Gilferding).

Međutim putopisci iz naših zemalja su vrlo slabo zastupljeni, što je, čini se, uvjetovano cjelovitom koncepcijom članka u okviru evropske politike. Tako se npr. Matija Mažuranić (Pogled u Bosnu, 1842), Ivan Kukuljević Sakcinski (Putovanje po Bosni, 1858) i Đorđe Stratimirović (Uspomene, 1913) spominju samo u bilješkama. To se isto odnosi na domaće autore poput I. F. Jukića i G. Martića i suvremene pisce koji su nedavno objavili radove o putopisima (I. Pederin i M. Šamić). Isto tako samo u bilješkama navode se radovi: A. Lukšića, S. Gopčevića, V. Jelavića i C. Mijatovića. Steta što su izostali radovi kao što je ilustrativni putopis Mihovila Pavlinovića (Po Bosni, 1874), dakle neposredno prije izbijanja bosansko-hercegovačkog ustanka 1875, i tekst Evgenija Kumičića »Pod puškom« u kojem on opisuje svoje vojničke dane u Bosni u doba okupacije ljeti 1878. Klement Božić spominje se ovdje samo kao prevodilac, odnosno onaj koji je pomagao pruskom konzulu u Sarajevu Ottu Blau pri radu »Reisen in Bosnien und der Herzegovina« (Berlin 1877), a Božić nije bio samo prevodilac nego i pisac brojnih članaka iz Bosne i zanimljivih priloga o narodnim običajima koje je objavljivao u zagrebačkom »Viencu«.

Očito je, dakle, da je Ekmečić bez opravdana razloga previdio neke domaće pisce, a od stranih ne cijeni baš mnogo ono što je nastalo na području Habsburške Monarhije. Ističe, naprotiv, vrijednost ruskih autora (npr. Gilferding), a od engleskih Evansa, kojega je knjiga kod nas objavljena u prijevodu (Pješke kroz Bosnu i Hercegovinu tokom ustanka avgusta i septembra 1875, Sarajevo 1973, 305, s Ekmečićevim predgovorom). Međutim, iako mu je Evansovo djelo poslužilo kao osnovica za ovaj rad, Ekmečić nije u potpunosti dostigao njegovu informativnost i zanimljivost. Treba dodati da je autor istaknuo važnost koju su imala pisma đakovačkog biskupa J. J. Strossmayera engleskom državniku W. E. Gladstoneu o položaju raje u Bosni i Hercegovini. Na taj način je engleska pa i evropska javnost onoga doba doznala mnogo o Bosni i Hercegovini pod turskom vlašću i uopće o istočnom pitanju koje se sedamdesetih godina 19. st. počelo rješavati.

Ekmečićevim prilogom »Slika Bosne i Hercegovine u evropskoj putopisnoj literaturi« je bolja nego do sada, ali da su stavljene neke odrednice o vjerskim, nacionalnim i socijalnim odnosima i te specifičnosti evropskom čitateljstvu pomnije objašnjene, ona je mogla biti potpunija i bolje iznijansirana. Ipak, i ovako je bolje nego da

slične publikacije u inozemstvu izlaze bez priloga iz naše sredine. Na kraju treba reći da ovaj zbornik pokazuje kako se historiografije u nekim većim i razvijenijim evropskim zemljama bave i problemima kulturne povijesti ili povijesti kulture i kulturnih odnosa u širem smislu i da na dnevni red svojih istraživanja sve više postavljaju teme koje su kod nas tek u začetku, a bilo bi korisno da se priloži takve vrste izrade i za druge naše pokrajine i zemlje.

Dragutin Pavličević

MATEJ BEL — PISAC DELA MURICES [...] SIVE APOLOGIA PRO INCLYTO
COMITATU TRENCHINIENSI. ANNO 1723. PUCHOVII 1728.

Saradnica Istorijskog instituta Slovačke akademije nauka u Bratislavi dr Mária Vyvíjalová objavila je krajem 1979. u časopisu *Filozofia*, br. 4, opsežan članak *Uticao engleskog ranog prosvetiteljstva u Apologiji iz 1723*. Na osnovu naslova ne dolazimo do onoga što je, između ostalog, najveći doprinos autorice, a to je da je ubedljivim argumentima utvrdila sastavljača dela *Murices [...] Sive Apologia pro inclyto comitatu Trenchiniensi*, koje je smatrano anonimnim. Iako se delo odnosi na jednu oblast tadašnje Ugarske, ono je po naprednim idejama i stavu koji ima prema uređenju i narodima u Ugarskoj imalo širi značaj. Pisac, koga ona otkriva, pokazuje se kao tvorac ideologije novovekog naroda i kao pristalica konstitucionalne monarhije koja garantuje razvoj novog buržoaskog društva. Zbog svega toga smatramo da vredi progovoriti ukratko o ovome otkriću.

Ovaj članak bi se pre mogao nazvati studijom, a njemu prethodi, i u neposrednoj je vezi sa njim, drugi članak M. Vyvíjalove koji se skoro istovremeno pojavio u drugom slovačkom časopisu, *Historický časopis*, 1979, br. 3, pod naslovom *Velika Morava kao slovačka državopravna tradicija u Ugarskoj*. Za istoricizam Svatoplukove države veoma su se interesovali narodni buditelji s početka XIX veka. Velikomoravska tradicija odigrala je vidnu i značajnu ulogu u odbrani slovačkog narodnog bića i njegovog položaja u Ugarskoj državi koja se svim sredstvima služila da Slovake, i druge narode, uveri da zaslužuju da budu robovi a Mađari apsolutni vladari. Ovome su služile i rasprave pisane u tom cilju. Jedna od takvih, koja je bila i neposredan povod za Apologiju, bila je knjiga Mihala Benčička, profesora ugarskog državnog prava na Trnavskom univerzitetu, koju je u odbranu državne ideologije Ugarske pod naslovom *Novissima diaeta nobilissima* izdao 1722, prilikom zasedanja Ugarskog sabora. Benčičkove argumente prihvatili su nacionalisti među feudalnim plemstvom mađarskog porekla jer se njima dokazivalo da je Svatopluk predao Mađarima svoju državu, Slovaci se nazivaju Slavonici — tj. robovi, a međusobni odnosi između dva naroda definisani su paralelama pobednik — poraženi, gospodar — rob. Sve je ovo, tvrdi se, krivica samoga Svatopluka jer je sramno prodao zemlju, vlast, slobodu, narod — za konja. Ova sramota i prezir kroz ceo XVIII i XIX vek pratila je učene Slovake i oni su morali uložiti mnogo truda da baš pomoću velikomoravske tradicije dokažu svoja prava u zajedničkoj državi i podupru svoje zahteve u traženju tih prava. U odbranu prava Slovaka u Ugarskoj progovorio je pisac Apologije. Najpre je prikazao uređenje Svatoplukove države, zasnovane na dobrovoljnom udruženju naroda u kome su sve narodnosti bile ravnopravne, a zatim je pobijao slabo održive argumente o neograničenoj vlasti i pravima feudalaca u Mađarskoj.

Jedna od značajnih tačaka ove odbrane bilo je obaranje izmišljene priče o Svatoplukovoj izdaji i sramnoj prodaji. Ova priča nalazila se u nekim hronikama, ali nije uvek bila ista, što je ujedno i znak da su delovi izmišljeni i namerno dodati.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Ivan KAMPUŠ
Bernard STULLI
Jaroslav ŠIDAK

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Jaroslav ŠIDAK

KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva: Savez povijesnih društava Hrvatske,
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Časopis izlazi jednom godišnje

Pretplate i narudžbe šaljite na adresu: Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb,
Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 500 din.

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad
SRH — VII.

Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — rujan, 1982.